

KÉSŐNÉPVÁNDORLÁS KORI VASESZKÖZ LELET FONYÓD–ILONABEREKBŐL

A Tőzegkitermelő Vállalat munkálatai során a fonyódi Ilonaberekben négy vaseszközt találtak, amelyeket Szörényi B. mérnök 1950. augusztus 9-én adott át a Rippl-Rónai Múzeumnak. A leleteket részben téves funkciómeghatározással és a főbb méretek megadásával Kocztur É. említette először Somogy megye régészeti leletkataszterében, de a tárgyak koráról nem írt semmit.¹ Szerinte két veremlőkapa, egy három ágú szigony és egy ásópapucs alkotta a leletet. A középkoriként nyilvántartásba vett eszközök leltári száma: 50.12.1.–4. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy az egyes leletek melyik korban készülhettek, és valóban összetartoztak-e?

1. *Irtókapa* (ltsz.: 50.12.1.; 1. kép 1.). Réteges szerkezetű vasból kovácsolt eszköz. Egy hosszabb, keskeny sínvasból készítették úgy, hogy megközelítően középtájon elvékonyították az anyagot. A lapított részhez csatlakozó két szárát összehajlították, és összekovácsolva ebből készült a kapa pengéje. Az összehajlításnál keletkezett nyílást ovális köpűvé tágitották. Ennek során még jobban elvékonyodott a köpű fala, a farokrész pedig megnyúlt. Éppen ezért nem tartjuk valószínűnek, hogy faragásra szolgált ez a szerszám. A felélé egyenesen szélesedő penge a nyél irányában enyhén ívelt. A nyél és a penge alsó része mintegy 70°-os szöveget zárt be egymással. Éle kissé sérült. H: 22,3 cm; az ovális nyéllyuk átm.: 2,9–5,6 cm; a fok H: 5,1 cm; a nyak keresztm.: 4,1x1,7 cm; az él H: 7,8 cm.

Az irtókapákat, vagy másnéven csákánykapákat a késővaskortól kezdődően ismerjük. Legáltalánosabb formájuk azonos az ilonaberki kapával, vagyis a nyak

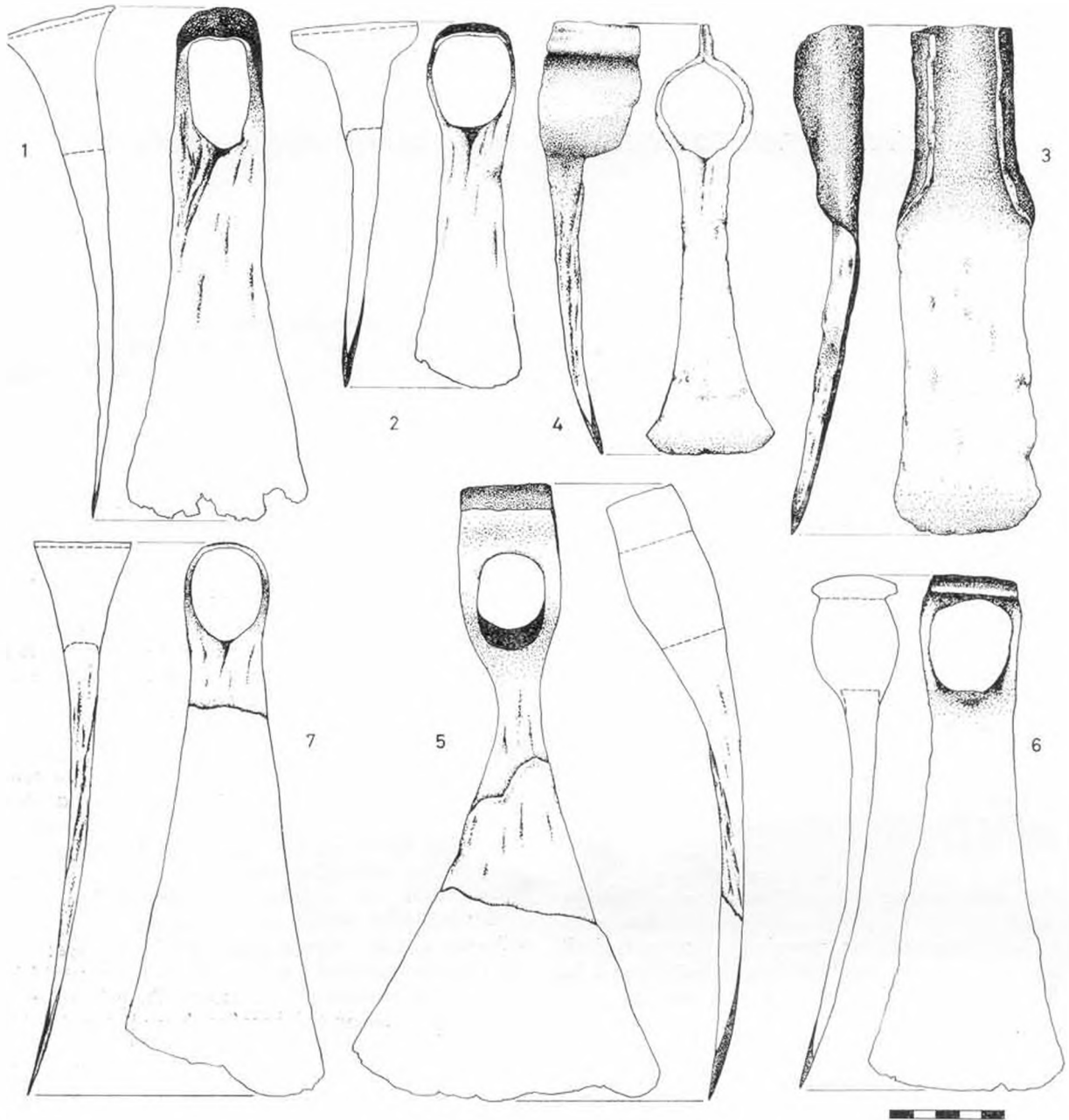
egyenletesen szélesedve megy át a pengébe, és az él egyenes vagy enyhén ívelt. Az elkészítés módja, tehát a sínvas összehajlítása, és a köpű tágitással történő kialakítása ugyancsak gyakran fordul elő a késővaskortól. Ezeket az eszközöket csak a köpűképzés alapján keltezhetjük pontosabban.

Európában már a vaskorban feltűnnek olyan kapacserű eszközök, amelyeknek a köpűje nyéllyukas képzésű.² De a mai Magyarországról ilyen eszközök eddig még nem kerültek elő. Ugyanez vonatkozik a szomszédos területeken gyakoribb nyitott köpűs megoldásra. Példaként az egyik Idria kod Bača-i darabot mutatjuk be (1. kép 3.).³ A római korban a nyéllyukas köpűk az általánosak, de formájuk alapján ezek is jól elkülöníthetők a mi példányunktól. Ennek a köpűtípusnak két változata gyakori a római kori Pannóniában. Főleg famegmunkáló eszközökön fordul elő, hogy a köpű falát hátul a foknál összekovácsolják. Ilyen eszköz került elő pl. Gyulafirátót–Pogánytelken a római villából,⁴ a nagyberki–szalacsikai telepről,⁵ a Rohrbach-ban feltárt példányt pedig rajzban is bemutatjuk (1. kép 4).⁶ A másik változat inkább a kapákon és nemcsak az irtókapákon fordul elő. Ezeknél többnyire lyukaszással és tágitással alakították ki a köpűt, amely feltűnően vastag. A nyéllyuk kerek vagy ovális, mögötte vastag, négyszögletes fokrésszel. Ilyet ismerünk pl. Aquincumból,⁷ a keszthely–fenépusztai későrómai erőd területéről.⁸ Zalaszentmihályról származik két darab, amelyek érdekessége, hogy külön darabból készítették a köpűt és a szűk nyakat, illetve a pengét, amelynek belső felületét az él közelében még nádolták is (1. kép 5).⁹ A római korból ismerünk egy kapa-

1. KOCZTUR É.: Somogy megye régészeti leletkatasztere. Régészeti Füzetek II/13. Bp. 1964. 43. A másik Somogy megyei összefoglalás (DRAVECZKY B.–SÁGI K.–TAKÁTS GY.: A Somogy megyei múzeumok régészeti adattára. Somogy Múzeum 2. Kaposvár, 1964.) meg sem említi a leletet.
2. Pl. i. e. VI. századi kurgánból ŠRAMKO, B. A.: K voproszu o tehnikе zemlegyeliya u plemen szkifszkogo vremeni v vosztochnoj Evrope. Szovjetszkaja Arheologija 1961/1 12. kép 1–2.; britanniai késővaszkori kapa MANNING, W. H.: Mattocks, Hoels, Spades and Related Tools in Roman Britain. in The Spade in Northern and Atlantic Europe. Red.: FENTON, A.–GAILEY, A. Belfast, 1970. 1. kép f.; a La Téne-ben talált kisméretű eszköz inkább famegmunkálásra szolgált (VOUGA, P.: La Téne. Leipzig, 1926. XLII. t. 8.).
3. SZOMBATHY, J.: Das Grabfeld zu Idria bei Bača. Mit-

teilungen d. Prähist. Komm. 1 (1887–1903) 340. 187. kép.

4. Bakonyi Múzeum, Veszprém ltsz.: 55.241.10. Magyarország régészeti topográfiája. 2. Bp. 1969. 19. t. 1.
5. Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár ltsz.: 51.6.3.
6. Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt ltszn. az 1966-os ásatás anyagából.
7. KECSKÉS P.–PETŐ M.: A pannóniai szőlőművelés és mustnyerés tárgyi emlékeinek értékeléséhez. NÉ 56 (1974) 3/b és 11. kép, adattár: 29.
8. Egy azóta elveszett darab látható KUZSINSZKY B.: A Balaton környékének archaeológiája. Bp. 1920. 83. kép, középtől balra; egy másik példány Balatoni Múzeum, Keszthely ltsz.: 58.21.65.
9. A tőzegből előkerült tárgyakat tévesen leltározták be a Balatoni Múzeum néprajzi gyűjteményébe. ltsz.: 68.25.1–2.

1. kép. 1–2 = Fonyód–Ilonaberek; 3 = Idria kod Bača; 4 = Rohrbach; 5 = Zalaszentmihály; 6 = Keszthely–Fenekpuszta; 7 = Palanka – Bild 1. 1–2 = Fonyód–Ilonaberek (Hain); 3 = Idria kod Bača; 4 = Rohrbach; 5 = Zalaszentmihály; 6 = Keszthely–Fenekpuszta; 7 = Palanka

leletet a szarmaták szállásterületéről, amelyben zárt köpös kapákat találtak.¹⁰ Párhuzamaik alapján ezek K-Európából származtak. A népvándorlás kori anyagban található nyitott köpös, kisméretű eszközökről Er-

délyi I. bizonyította be, hogy fafaragó eszközök voltak.¹¹ Legfeljebb a nagyobb méretű daraboknak lehetett szerepük a földművelésben.¹² A későnépvándorlás kori irtókapák jellegzetes köpűformája azonos a sírok-

10. R. PETŐ M.: Szarmata kori ásólelet Orosról. FA 22 (1971).

11. ERDÉLYI I.: Néprajzi jegyzetek Észak-Mongóliából. Ethn. 78 (1967) 124–125. Ld. még BERANOVA, M.: Slovanský hromadný nález ze Semic. Archeologické rozhledy 24 (1972) 637.; MÜLLER, R.: Die Datierung der mit-

telalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn. Acta Arch. Hung. 27 (1975) 81–83.

12. Pl. a párkányi temető 218. sírjában talált 18 cm hosszú darab. TOČEK, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Šturovo. Bratislava, 1968. 57–58.

ból előkerülő balták köpükiképzésével. Ezeknél nemcsak a fokrészt nyújtották meg mindkét irányban, de a köpű falát is. Többnyire lekerekítve, de előfordulnak csúcsosan megnyújtott köpűfallal is.¹³ Ilyen irtókapát ismerünk a nyugati szláv szállásterületről éppúgy,¹⁴ mint a délszlávok által lakott vidékről.¹⁵ Ezért a későnépvándorlásra keltezhetjük a Dunaújvárosnál a Dunából előkerült,¹⁶ és a keszthely–fenépusztai erődből származó irtókapákat is (1. kép 6.).¹⁷ A jegyzetben már említett palankai vaseszköz leletben volt még egy kapa, ez pedig nagyon hasonlít a fonyód–ilonaberkai darabhoz. Az összehajlítással és tágítással készített köpű a fok felé fokozatosan egyre jobban nyújtott, a foknál eléri a 4,2 cm-es hosszúságot. A penge alsó felé: azonban külön darabból készítették. H: 24 cm; az él H: 8,6 cm (1. kép 7.).¹⁸ A középkori irtókapákon is nyéllyukas köpűvel találkozunk, de az eddig ismertett formáktól eltérően ezeknél a köpű fala és a fok rész azonos vastagságú anyagból készült, és a köpű szélessége is egyenletes. Ilyen kapák kerültek elő pl. Szombathelyen¹⁹ és Egerben (2. kép 8.).²⁰ Gyakran a köpű már csőszerűen nyújtott (2. kép 9.).²¹ Ezeknél a kapáknál a nyéllyuk mindig ovális. A későközépkorban is megmarad ez a forma, de mellette feltűnik egy másik változat: a köpű ennél is egyenletes vastagságú anyagból készül, de hátul a fok nem lekerekített, hanem négyszögletes, a nyéllyuk pedig nem ovális, hanem félkör vagy félovális alakú. Ennek az a jelentősége, hogy ezekbe a köpűkbe nemcsak ún. keresztékkel rögzítették a fanyelet, hanem az egyenesen végződő nyéllyuk segítségével ún. faréket is alkalmaztak. Így már szabályozni tudták a kapa nyele és a pengéje által bezárt szöget, amit a kapás termetéhez vagy a megművelendő terület sajátosságaihoz igazíthattak. A legkorábbi egyenes fokkal rendelkező irtókapát a visegrádi palota területéről ismerjük, és ez a XIII. század végére – a XIV. század elejére keltezhető.²² Komárom megyében egy későközépkori településen került elő ilyen eszköz.²³ Rajzban az MNM Történeti Múzeum egyik ismeretlen lelőhelyű darabját mutatjuk be (2. kép 10.).²⁴

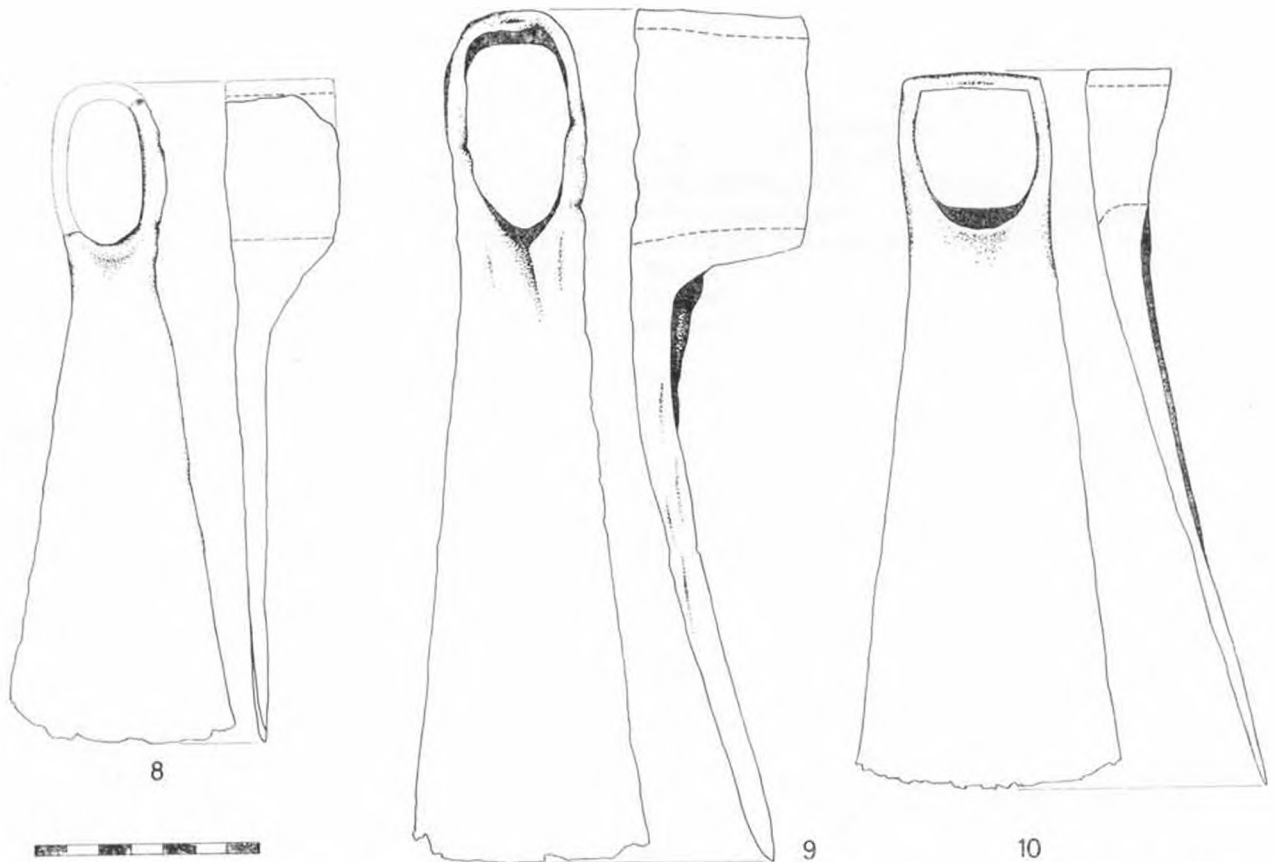
A fentiekben röviden áttekintettük a keskeny pengéjű, egyenes élű irtókapák köpükiképzésének különböző változatait, utalva arra, hogy az egyes formákat mely korok anyagából ismerjük. A Fonyód–Ilonaberekben talált kapa legjobb párhuzamát a későnépvándorlás kori leletek között találtuk meg. A többi változathoz viszonyítva nagyon ritka köpűforma legkésőbbi előfordulása tudomásunk szerint a kőszegfalvi 1. sz. vasolvasztó műhely anyagából ismert, ahol XI–XII. századi kerámiatöredékekkel együtt került elő.²⁵ Ez alapján tágabb határok között a IX–XII. századra keltezhetjük kapánkat.

2. *Irtókapá* (ltsz.: 50.12.2.; 1. kép 2.). Jól látszik, hogy az 1. sz. kapához hasonlóan a sínvas összehajlításával készítették, de ez a kapa kisebb és vaskosabb annál. A 3,0–1,4 cm-es nyak csak kevésbé szélesedik a 4,5 cm hosszú, ívelt kopott élíig. Eltérést mutat bizonyos fokig a köpű formája is. A köpű fala a fok felé nem egyenletesen szélesedik, hanem a fok előtti hirtelen törés után jobban megnyújtott. Az ívelt fokrész eléri az 5,5 cm hosszúságot. Ennek a köpűváltozatnak nem ismerjük pontos megfelelőjét, de szoros kapcsolata az 1. sz. kapa megoldásával kétségtelenné teszi a két eszköz kapcsolatát és egykorúságát. H: 15,9 cm; a köpű átm.: 3,4–4,5 cm; a penge és a nyél által bezárt szög: kb. 75°.

3. *Szigony* (ltsz.: 50.12.3.; 3. kép 1.). Hiányos állapotú, ún. „fűzött szigony”, amely ma 3 ágú, eredetileg pedig ötágú lehetett. A felfelé még keskenyedő zárt köpű átmérője a peremnél alig 1,6 cm. A 4,8 cm hosszú köpű szárban, majd pedig a középső szigonyágban folytatódik. A szárat ellapították és egy 0,4x1,4 cm-es nyílást ütöttek rajta. Ezen fűzték át a másik két ágparát. A szélsők letörtek, csak tövük csonkja maradt meg. A középső ág hegye ép, jól látszik, hogy két szakas volt. A sérült végű szélső ágak csak egy befelé álló szakával rendelkeztek. Mintegy fél cm-rel hosszabbak, mint a középső ág, tehát nem „szűrő”, hanem „kerítő” szigony lehetett eszközünk.²⁶ H: 16,9 cm; a középső ág H: 9,8 cm; a két szélső ág hegyeinek távolsága egymástól: 5,6 cm; az ötágú szigony széles-

13. A megnyújtott köpűfallal rendelkező baltákról MÜLLER, R i. m. 80–81.
 14. Pl. EISNER, J.: Ein Hortfund der älteren Burgwallzeit aus der Slowakei. Altböhmen und Altmähren 1 (1941) 157. 3. kép 18.; EISNER, J.: Zákłady kovářství v době hradištní v Československu. Slavia Antiqua 1 (1948) 375. 4. kép 6. A palankai leletben levő kapa még közöletlen (Naturhistorisches Museum, Wien ltsz.: 17448.).
 15. Pl. Belgrád környékéről Muzej Grada Beograda, középkori osztály ltsz.: 264.
 16. Intercisa Múzeum, Dunaújváros ltsz.: 58.7.1.1.
 17. Balatoni Múzeum, Keszthely ltsz.: Kisméretű fényképét közölte KUZSINSZKY B. i. m. 82. kép középtől jobbra, oldalnézetben.
 18. Naturhistorisches Museum, Wien ltsz.: 17449.
 19. Savaria Múzeum, Szombathely ltsz.: 54.483.3. és 54.484. 5. SZENTLELEKY T. közöletlen ásatása.
 20. Egy csaknem ép darabot mutat be KECSKÉS P.: A szőlő talajművelése Észak-Magyarországon. NE 49 (1967) 232. és 3/h kép. A rajzban is bemutatott példány a Töm-lőcbánya feltárása során került elő. Köszönetet mondok

Kozák Károlynak, aki engedélyezte ásatási anyagának lerajzolását.
 21. Budapesti Történeti Múzeum ltsz.: 51.376. Lelelőhelye: Budai Vár, Nagyrondelta, 2. réteg, XV–XVII. századi leletek társaságában.
 22. Mátyás király Múzeum, Visegrád ltsz.: 61.7.7.3. Lelelőhelye: Visegrád, királyi palota, Beatrix-szárny, III/2. sziklapince. HÉJJ M. ásatása.
 23. Balassa B. Múzeum, Esztergom ltsz.: 59.11.1. Lelelőhely: Esztergom, szentkirályi földek, felszíni gyűjtés.
 24. MNM Történeti Múzeum, középkori osztály ltsz.: 57.302. C. Egy másik darabon (ltsz.: 57.166.C.) a mesterjegyek is kétségtelenné teszik a XVI–XVII. századi kelteztést.
 5. HECKENAST G.–NOVÁKI GY.–VASTAGH G.–ZOLTAY E.: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. Bp. 1968. 50. és VI. t. 9 a–b.
 26. A kerítő szigonyt az különbözteti meg a szűrő szigonytól, hogy szélső ágai hosszabbak, ezért „a hal testét szűrőkor körül fogják”. JANKÓ J.: A magyar halászat eredete. I/2. Bp. 1900. 483.

2. kép. 8 = Eger; 9 = Buda; 10 = ismeretlen lelőhely. – Bild 2. 8 = Erlau; 9 = Ofen; 10 = unbekannter Fundort

sége eredetileg kb. 11 cm lehetett. Hasonló fűzött szigonyt már a késővaskor anyagából ismerünk a Kárpát-medencétől DK-re eső területről.²⁷ Ugyanezen a területen a délszláv népesség még a közelmúltban is használt ilyen szigonyokat.²⁸ De É-Európából is ismerjük,²⁹ ami arra utal, hogy széles körben elterjedt ez a szigonytípus. A magyar néprajzi anyagban ismeretlen ez a forma. A honfoglaló magyarság valószínűleg csak kétágú szigonyokat használt.³⁰ A régészeti leletek között is ez a leggyakoribb típus.³¹ A középkorból egyet-

len fűzött szigonyt sem ismerünk, ezért a fonyódi szigony keltezéséről nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy középkor előtti.

4. Ekevas (ltsz.: 50.12.4.; 3. kép 2.). Viszonylag kis méretű, enyhén aszimmetrikus, lapát alakú ekevas. Erősen korrodált, hiányos állapotban került elő. A későbbi kiegészítés miatt a penge megmaradt éle nem tanulmányozható teljes hosszúságában. Jellemzője a feltűnően rövid köpű, amely a teljes hosszúságnak egynegyedét sem éri el. A köpű nem egészen szim-

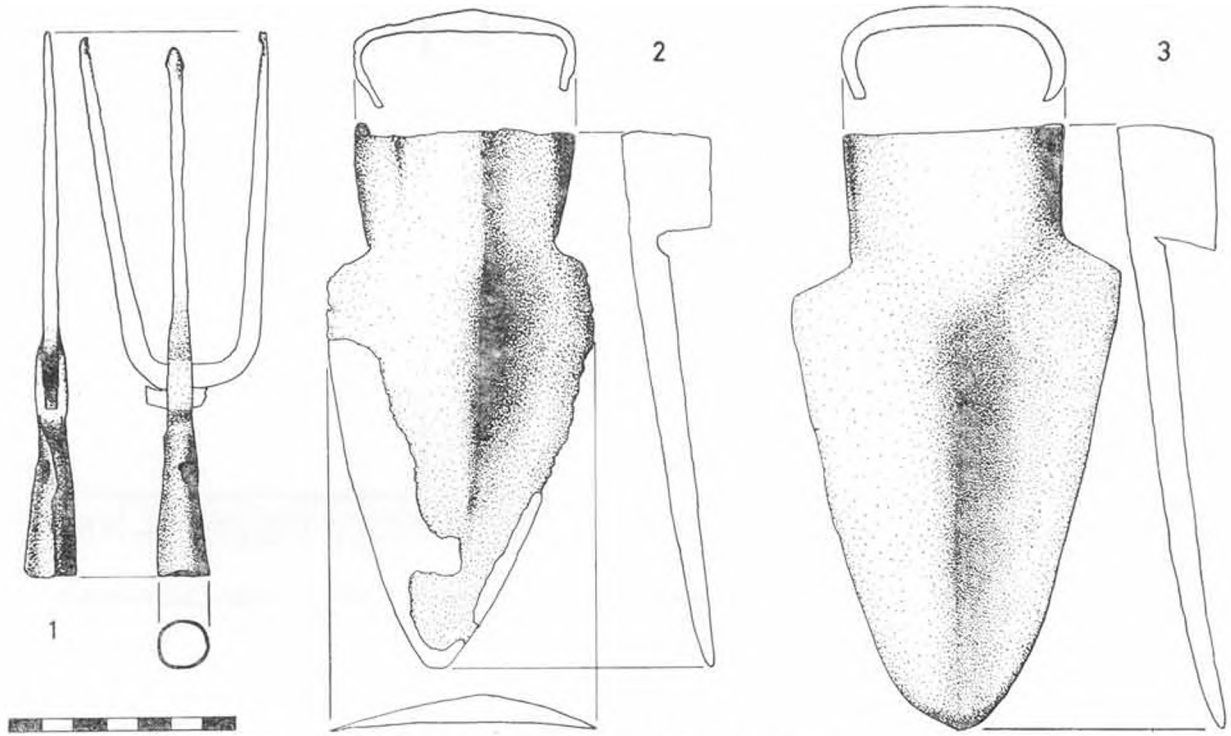
27. A Rubije-i (Neu-Rubbia) hallstattkoriként beletározott leletek között van egy 13 ágú fűzött szigony is (Institut für Ur- und Frühgeschichte, Wien ltsz.: 33941.). H: 15 cm; SZ: 12,4 cm; köpű átm.: 1,8 cm. Legutóbb GUSTIN, M. egy Augustus-korban elrejtett LT-D leteként közölte az anyagot (Posamezne arheološke najbe iz okolice Gorice. Gorški Letnik 2 (1975) 29. és 1. t. 5.

28. Az Etnografski Muzej, Zagreb „Istria” c. kiállításán lerajzoltunk egy nagyobb, hétágú fűzött szigonyt, amelynek középső ága a fonyódihoz hasonlóan két szakasz volt (ltsz.: L 399/IV-491.). H: 29,3 cm; SZ: 10,5 cm.

29. PI, ZNAMIEROWSKA-PRÜFFEROWA, M.: Das Sammeln von traditionellen Museumsobjekten der Fischerei unter Berücksichtigung ihrer Systematik. Europa et Hungaria. Red.: ORTUTAY, Gy.–BODROGI, T. Bp. 1965. 154. 4. kép. JANKÓ J. (i. m. 496. és 437., 475. kép) Finnországból közölte a fűzött szigony szűrő és kerítő változatát is, amelyek szerinte Svédországból kerültek oda.

30. HERMAN O.: A magyar halászat könyve. Bp. 1887. 190–195. és 344–351. úgy gondolta, hogy a kétágú szigony volt a magyarok jellemző eszköze. JANKÓ J. szerint is (i. m. 485–488.) a kettőnél több ágú szigonyok Ny-i eredetűek és a honfoglalás után terjedtek el a magyarság körében.

31. Nagyon kevés a hiteles szigonylelet múzeumainkban. A kardoskúti ásatás során talált eszköz a békéscsabai Munkácsy M. Múzeum kiállításán látható. Ismeretlen lelőhelyű kétágú szigonyt őriz az MNM Történelmi Múzeum középkori osztálya (ltsz.: 57.1008.C.) és a Balatoni Múzeum (ltsz.: 77.130.1.). Háromágúak kerültek elő a diósgyőri vár romjai közül (MNM Történelmi Múzeum ltsz.: 3/1897.). Ótágút ismerünk Tolna megyéből (MNM Történelmi Múzeum ltsz.: 51/1895.33.) és ismeretlen lelőhelyről (MNM Történelmi Múzeum középkori osztály ltsz.: 57.251.C.; 57.253.C.).

3. kép. 1–2. = Fonyód–Ilonaberek; 3 = Ada Ciganlija. – Bild 3. 1–2 = Fonyód–Ilonaberek (Hain); 3 = Ada Ciganlija

metrikus. A bal köpűszárny rövidebb kissé. H: 3,2 cm; a jobb szárny H: 3,7 cm. A köpű jobb fele magasabb, erősebben kopott. A penge rövid, csapott válla lekerített, és erősen hegyesedve végződik. Aszimmetria csak a keresztmetszetében figyelhető meg, a bal fele erősebb. Teljes H: 16,9 cm; váll Sz: 8,4 cm, a kifelé szélesedő köpű Sz: 6,1–6,9 cm. A jobb köpűszárny erős kopása arra utal, hogy a vasat úgy szerelték fel az ekére, hogy jobbra dőlve ágyekeszerűen dolgozzon. Ha szimmetrikus lapát alakú ekevalsal barázdaszántást igyekeznek végezni, akkor a penge bal fele, amelyik a barázda falával érintkezik, jobban ki van téve a kopásnak.³² Ezzel magyarázható, hogy a penge bal felét jobban megerősítették. A lapát alakú ekevasakat általában nagyon nehéz keltezni. Ugyanazt a formát kisebb változtatásokkal csaknem két év-

ezreden át használták.³³ A fonyódi ekevas esetében azonban úgy véljük, hogy lehetséges a keltezés. A feltűnően rövid köpűszárnyakat már említettük. Olyan ekevasakat, amelyeknél együtt találjuk a rövid köpűt és a hegyesedő pengét, a római korból is ismerünk, de ezek kivétel nélkül lényegesen nagyobbak.³⁴ Eszközünk korának meghatározásánál fontos szempont a forma mellett a méret is. Az általunk felvett 61 pannóniai lapát alakú ekevas közül mindössze 12 példány hossza nem érte el a 20 cm-t. Ezek viszont egészen más formát mutatnak.³⁵ Ezért valószínűsíthetjük, hogy a fonyód–ilonaberkie ekevasat nem a római korban készítették. Sokkal több sikerrel kecsegtet, ha a későnépvándorlás kori anyagot tekintjük át. Ennek a kornak az anyagában is találunk 20 cm-nél hosszabb ekevasakat, amelyeket korábban a római- vagy a későközép-

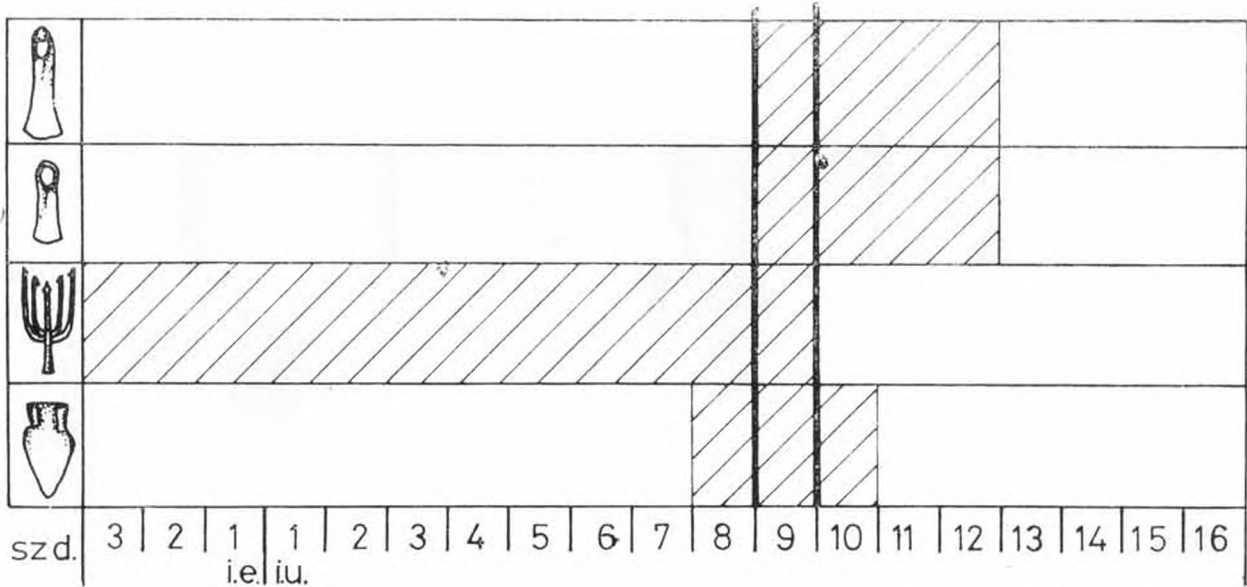
32. SACH, F.: Rádlo a pluh na území Československa. Vědecké Práce Zemědělského Muzea, 1961. 145. Ugyanott azt is írja, hogy megdöntött állapotban az az él kopik jobban, amelyik oldalra az ekét döntik. Feltételezését igazolja, hogy ekevasunk jobb éle a kiegészített, nyilván ez kopott meg erősebben.

33. MÜLLER, R. i. m. 86. és 11. kép.

34. Pl. Reziből (BALASSA I.: Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp. 1973. 106. és 36/a kép.) H: 24,3 cm; Keszthely–Fenekpusztáról (BALASSA I.: Fejezetek az eke és a szántás Balaton környéki történetéből. VMMK 11 (1972) 365. és 19. kép; MÜLLER R.: A rákoscsabai és a balatonalmádi vaseszköz lelet új keltezése. Arch. Ert. 103 (1976) 5. kép. Mindkét esetben Badacsonytomaj–Abrahámhegy lelőhellyel közölve. KUZSINSZKY B. i. m. alapján sikerült azonosítani, a 84. kép

jobb oldalán kisméretű fényképe látható.) H: 24,9 cm; Svájc területéről (Naturhistorisches Museum, Wien ltsz.: 14168.) H: 29,1 cm.

35. Ezek egy része bizonytalan lelőhelyű. Pl. BALASSA I. i. m. 1972. 364. és 374. feltételezve, hogy keszthely–fenekpusztaiak. Mások csaknem olyan szélesek, mint amilyen hosszúak. Pl. Szalacsáról BALASSA I. i. m. 1972. 366. és 23. kép római koriként; U. ó. i. m. 1973. 85. és 24/b kép keltakoriként; Fonyódról (MNM Történeti Múzeum ltsz.: 21/1897.9.). Vagy a köpű majdnem fele a teljes hosszúságnak. Pl. Nemesvámos–Balácapusztáról BALASSA I. i. m. 1972. 363. és 12. kép (a hosszúság tévesen megadva: nem 24,6 cm, hanem 19,7 cm); Mencshelyről BALASSA I. i. m. 1972. 363. és 14. kép; Fehérvárcsurgóról BALASSA I. i. m. 1973. 106. és 36/b kép.

4. kép. A fonyód–ilonabereki vaseszköz lelet keltezésének grafikus ábrázolása. — Bild 4. Graphische Darstellung der Entstehung des Eisengerätsfundes von Fonyód–Ilonaberek (Hain)

korra keltezték.³⁶ De emellett sokkal gyakoribbak a rövid, keskeny ekevasak, amelyek néha alig haladják meg a 10 cm-t.³⁷ Eszközünk párhuzamait a 15–20 cm hosszú példányok között kereshetjük. Ezek között akad olyan is, amelyeknek a köpűje rövid, és a keskeny penge hegyesedő. A zalavári 16,4 cm hosszú, ebből a köpűje 4,5 cm;³⁸ nyugati szlávok használhatták a Kutyi 2.³⁹ és a Thunau am Kamp-i⁴⁰ darabot; az Ada Ciganlijánál talált ekevas viszont a délszlávokhoz köthető (3. kép 3.).⁴¹ A középkori ekevasak már más formájúak és méreteik is nagyobbak. Valószínűnek tartjuk ezért, hogy a későnépvándorlás- vagy a honfoglalás-korban készülhetett ez az ekevas és használója szláv, pontosabban délszláv etnikumú volt.

Korábbi dolgoztunkban az újra feldolgozott vaseszköz leletek korának meghatározását grafikusán is ábrázoltuk.⁴² Ha a Fonyód–Ilonaberekben talált vaseszközöknél is összevetjük az egyes darabok lehetséges használati idejét, megállapíthatjuk, hogy ezek a tárgyak valószínűleg egy összetartozó leletgyűjtéshez

tartoztak. Készítésük ideje pedig a későnépvándorlás-kor, amikor egyidejűleg használhatták a lelet valamennyi eszközét (4. kép). Valószínűnek tartjuk, hogy a IX. század zavaros politikai viszonyai közepette rejtette el tulajdonosa a számára létfontosságú tárgyakat, bár az is elképzelhető, hogy a honfoglaló magyarok megjelenésével kapcsolatos az eszközök földbe kerülése.

Ezzel egy újabb eszközlelettel szaporodott a kevésbé ismert későnépvándorlás-kor. A fonyód–ilonabereki lelet tárgyai fontos adatokat szolgáltatnak arról, hogy milyen életmódot folytattak a Kárpát-medence lakói a későnépvándorlás-korban, illetve milyen agrotechnikai színvonalat találtak itt a honfoglaló magyarok. Az eke és a szántás történetéről készült nagy monográfiájában Balassa I. még csak két későnépvándorlás kori ekevasat mutathatott be, amelyek közül az egyikről bebizonyosodott, hogy a római korban készült.⁴³ A 70-eszázados területek anyagát is bevonva a vizsgálatba arra a következtetésre jutott, hogy ebben az idő-

36. A debrecen–szepespusztai, a mohácsi és a garadnai ekevasak későnépvándorlás kori keltezésére ld. MÜLLER, R. i. m. 78–87. és 243. i.

37. Pl. MÜLLER R.: Adatok a honfoglaló magyarság földműveléséhez. Ethn. 82 (1971) 250. és 1. kép 1. H: 10,5 cm. Ezek a 15 cm-nél kisebb ekevasak általában a szlávok által megszállt területeken kerülnek elő. Ny-i szláv pl. SACH, F. i. m. 38., 39. és 40/a–b kép. A délszláv anyag még alig publikált. Tanulmányutunk során a következő darabokat rajzolhattuk le: Roqulje (Arheološki Muzej, Zagreb ltsz.); Marina Kula (Narodni Muzej, Beograd ltsz.: 611.); Bela Reka (Narodni Muzej, Beograd ltsz.: 1800.). De már a szlávok előtt is használtak ilyen kisméretű ekevasakat, amint azt a Radeberg–Lotzdorf-i 11 cm hosszú példány bizonyítja. (SPEHR, R.: Ein spätkaiserzeitlich-völkerwanderungszeitlicher Hortfund mit Eisengeräten von Radeberg–Lotzdorf, Kreis Dresden. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen

Bodendenkmalpflege 14–15 (1966) 196., 212. 1. kép 2.)

38. FEHÉR G.: Zalavári ásatások. Arch. Ért 80 (1953) 52. és XIV. t. 2.

39. BERANOVA, M.: Zemědělská výroba v 11/14 soletí na území Československa. Studie Archeologického Ústavu Československé Akademie Věd v Brně 3 (1974) 1. kép 5. H: 17,1 cm.

40. FRIESINGER, H.: Beiträge zur Besiedlungsgeschichte des nördlichen Niederösterreich im 9–11. Jahrhundert. Arch. Aust. 38 (1965) 16. kép 1. A vállá rövidebb, a hegye sérült. H: 16,8 cm.

41. Muzej Grada Beograda, középkori osztály ltsz.: 277., egyéb IX–X. századi leletekkel együtt a Száva medréből került elő.

42. MÜLLER, R. i. m. 1975. 11. kép.

43. MÜLLER, R.: A nagyvenyimi római kori vaseszköz lelet. Kézirat. Megjelenik az Alba Regia 17. kötetében.

ben a Kárpát-medence Ny-i felében a túró- és az ágyeke egyaránt használatban lehetett, „de használatuk elterjedtségére egyelőre megfelelő adatokkal nem rendelkezünk”.⁴⁴ Az Ilonaberekben talált ekevas átmeneti forma a teljesen szimmetrikus és az aszimmetrikus ekevasak között. A kopásnyomok alapján valószínűnek tartjuk, hogy jobbra döntve, ágyekeszerűen szántottak azzal az ekével, amelyre ezt a vasat szerelték. Ezért feltételezzük, hogy eredetileg csoroszlyája, talán kormánydeszkája is volt ennek az ekének.⁴⁵ Jelentősek a kapák is, mert eddig csak a mai Magyarország területén kívül kerültek elő későnépvándorlás kori nyéllyukas változataik. A magyar nyelvbe átkerült szláv nő-

vénynevek, pl. len, lencse⁴⁶ bizonyítják, hogy a Kárpát-medence szláv népessége kapásnövényeket is termesztett. Ezek művelésének volt nélkülözhetetlen eszköze a kapa. A fűzött szigony egyelőre egyedülálló a hazai anyagban, jól példázza, hogy a vélemények megfogalmazásakor milyen óvatosnak kell lennünk. A meglévő anyagra építhetünk csak, hisz egy-egy hiányzó forma még előkerülhet a föld mélyéből. Esetleg meg is találták már, csak éppen valamelyik múzeum raktárában várja, hogy egy kutató felfigyeljen rá, amint az a majdnem három évtizede múzeumba került fonyód–ilonaberkli lelettel történt.

Müller Róbert

EISENGERÄTFUND AUS DER SPÄTVÖLKERWANDERUNGSZEIT VON FONYÓD–ILONAHAIN

Im Jahre 1950 wurden in das Kaposvárer Museum vier Eisengeräte eingeholt, die man Während Torfstecherei in dem Fonyóder Ilonahain gefunden hat. Der Autor suchte eine Antwort auf die Frage, ob diese Geräte aus gleicher Zeit stammen, und wenn ja, wann man sie gebrauchen konnte.

In dem Fund waren zwei Karste mit schmalen Klängen. (Bild 1: 1–2). Diese sind auf dem Grund der Klängen nicht datierbar. Der Autor musterte die Haubenaufösungen der Karste von der Späteisenzeit bis zur Türkenzeit (Bild 1: 3–7; Bild 2: 8–10), und gelang zum Resultat, dass wir gleiche Geräte nur aus dem IX–XII-ten Jahrhundert kennen.

Die zugeschnürte Harpune (Bild 3:1) vertritt einen Typus, der im mittelalterlichen ungarischen Material der Archeologie und Ethnographie unbekannt

ist. Nicht nur in Nord-Europa, sondern auch südwestlich vom Karpathen-Becken wurden solche Harpunen gebraucht, auch noch in der jüngstvergangenen Zeit. Auf dem Grunde ihres Vorkommens in der Späteisenzeit kann man von ihr nur so viel feststellen, dass sie auf diesem Gebiete vor dem Mittelalter her stammt.

Die parallelen Ausarbeitungen des Pflugeisens (Bild 3:2) fand der Autor zwischen den Funden der Spätvölkerwanderungszeit. Auf dem Grunde der Abnutzungspuren gebrauchte man dieses Eisen auf einem solchen Pflug aufgestellt, welcher nach rechts gewendet Furchenackern leistete.

Die in das IX-ten Jahrhundert datierbare Fundegruppe bietet wertvolle Daten darüber, welches agrotechnische Niveau die landnehmenden Ungarn auf diesem Gebiete gefunden haben.

R. Müller

44. BALASSA I. i. m. 1973. 166. Korábbi dolgozatában úgy vélte, hogy a keleti szláv földművelés magasabb szintű volt, mint a Kárpát-medencét lakó IX. századi népességé (A magyar ekés földművelés kezdetei. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1969–1970. Bp. 1970. 64–65.).

45. A lényegesen kisebb pölöskei ekevas is csoroszlyával

együtt került elő (MÜLLER, R. i. m. 1971. 1. kép 1–2.). Lehetséges, hogy az ilonaberkli ekevashoz tartozó csoroszlyát nem is rejtették el, esetleg elkerülte a tőzegmunkások figyelmét.

46. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. II. Bp. 1970. 749–750. A lencse délszláv nyelvből került át a magyarba még a X. század vége előtt.